

בקרשפילץ וכיוצא בהן שכלילתן רכה ונותנין בו שמן או משקה בעת אפייתה אינן לחם ואין מברכין עליהן המוציא ואין חייבין בחלה.

ז"א, כניגוד ל'בתורת כסנין' העמיד הרב 'בתורת קביעות', ללמדנו, שרק אם אכל הכסנין (ואולי גם פת אתם, כפירוש בעל המאורות ששמר על המשמעות של 'בכסנין' במובן של 'עם כיסנין') לשם סעודתו, חייב לברך ג' ברכות, אבל אם אכלה שלא לשם סעודה אינו מברך ג' ברכות. והניגוד הזה בין 'תורת כיסנין' ל'תורת קביעות' היא היא ההבחנה שעשה רבינו האיי גאון בתשובתו הנ"ל.

וכן היא דעת רבי אביגדור כ"ץ, כיוצא מדברי בעל בשה"ל (סי' קנט) שהביא בשמו:

'ולחמניות ופת הבאה בכיסנין אי קבע סעודתיה עילויה מברך עליהן המוציא ושלוש ברכות ואי לא קבע סעודתיה עילויה מברך עליהן בורא מיני מזונות כדברי ר' ישעיה זצ"ל²⁰⁵. ופי' סעודת קבע השיב ר' אביגדור כהן צדק זצ"ל לר' בנימין אחי נר"ו כי קביעות סעודה האמורה בכובא דארעא ולחמניות ופת הבאה בכיסנין הוא סעודת הבקר והערב. לאפוקי אי אכיל להוא לאקראי בעלמא מברך עליהן בורא מיני מזונות²⁰⁶.

וכן היא דעת הרי"ז (מובא בשלטי הגיבורים): "וכן פת הבאה בכיסנין וגו' שאוכלין אותו כעין מיני מתיקה לקנוח סעודה מי שקובע סעודתו עליו מברך עליו בתחלה במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלוש".

וכך הסביר הרא"ה את הרי"ף (כאן), וכן היא דעתו של הרא"ה עצמו. וכן היא דעת הראב"ד כפי שהעידו הרשב"ץ בחידושו והרא"ש בפסקיו (הנ"ל, סי' ל). ובעל האגור (סי' ריז) כדרכו הביא דברי הרי"ד ובעל שבה"ל בכותבו: "אם קבע סעודתו עליהו פי' רב אביגדור כהן דוקא סעודת ערב ובוקר ולא סעודת עראי".

ופלא הוא שמרן בב"י (או"ח סי' קסח סע"ו) שהביא דברי האגור האלה, כתב: "והאגור כתב ופירוש אם קבע סעודתו עליהו פירש ה"ר אביגדור דוקא סעודת ערב ובוקר ולא סעודת עראי ע"כ והוא מדברי שבלי הלקט (סי' קנט)", ולא חש שרבי אביגדור דיבר כאן במי שקובע סעודה, ולא במי שאכל כמות, ולכן באופן תמוה דחה

205. והוא אכן בפסקי הרי"ד (כאן).

206. ואמנם להלן (שם) הוסיף בעל שבה"ל ודחה בשמו ובשם הרי"ד דעת הרי"ף וכתב: "ורבי' יצחק פאסי זצ"ל כתב היכא דאכיל להו בתורת כיסנין בתחילה מברך עליהן בורא מיני מזונות ולבסוף ולא כלום והיכא דאכיל להו בתורת קביעותא מברך עליהן המוציא ושלוש ברכות וכן כתב רבי' שלמה זצ"ל. ולא איסתבר ליה לרבינו ישע' זצ"ל דלא גריעין מדייסא ומעשה קדירה שמברכין אחריה מעין שלש והא דקאמר אין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכיסנין בלבד כגון שבאו בתוך הסעודה קודם שבירך ברכת המזון ומשום דנפקי בברכת המזון אבל אם באה אחר ברכת המזון צריכה ברכה לפניו ולאחריה", אבל זהו רק לגבי הברכה האחרונה אם אכלה אכילת עראי לא לשם סעודה.

במחי יד את דבריו וכתב: "וליתא אלא בין סעודת ערב ובוקר בין סעודת עראי אם אכל שיעור שבני אדם קובעין עליו מיקרי קביעות ואי לא לא וכמו שנתבאר בסמוך בשם רבוותא".

והנהו 'רבוותא' שמזכיר מרן איני יודע מי הם, ואינני יודע אם הם קיימים, אבל אם הם קיימים, הם מיעוטא דמיעוטא. הלא אין שום קושי בדברי ר"א כ"ץ. הוא רצה לפרש 'בתורת קביעות', ואין תורת קביעות לדעתו אלא כ"אכל בשעה שרגיל לאכול סעודתו, ואז אין צורך בשיעור, אלא אף על כזית ומעלה הוא יכול לקבוע סעודתו על פת הבאה בכסנין. וזה מה שכתב רבינו המאירי: וגאוני ספרד²⁰⁷ כתבו שכל שאינו קובע אף על פי שאחרים קובעים בכך אינו מברך אלא מיני מזונות ומעין ג' ואם אכלה בסעודה לאחר סעודה טעון ברכה לפניו ולא לאחריו ואם באמצע סעודה אין טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו".

וכן מפורש הוא בדברי ר"ח (כ"י ב.מ., ראה הוצאת הרב מצגר): "ואין הלכה כרבי מונה דאמר פת הבאה בכסנין מברל עליה המוציא. ולחמניות שאמר ר'²⁰⁸ מברכין עליה המוציא ומערבין בהן, לא אמרו אלא בזמן שקובעין סעודתן עליהן"²⁰⁹.

ודברי ר"ח אלה הם הם דברי רבינו האיי גאון כפי שהביאום בעל ספר הנר ובעל האשכול (הנ"ל): "וכיון שראה ר' נחמן שאכל ר' הונא הרבה"²¹⁰, אמר עדי כפין הוא, פיר' זה רעב הוא ולרעבו אכל פת זה לשבוע ממנה ולא בתורת כיסנין וצריך הוא לברך (הוא) [אחריה], "ז"א, לדעת רבינו האיי גאון רב נחמן העיר לרב הונא: אינך יכול לטעון שאכלת כמות כזו 'בתורת כיסנין', קרי כקינח סעודה, אלא שאכלת כדי 'לשבוע ממנה', ולכן עליך לברך ברכה"מ.

גם הריטב"א לא חייב ברכה"מ אלא אם קבע סעודה עליה ללא קשר עם הכמות הפת שאכל, וכתב בהלכות ברכות אשר לו (פ"ב סי' חי הנ"ל): "פת הבאה בכסנין וגו', כל שקבע סעודתו עליו מברך עליו המוציא ושלש ברכות לכתחילה". וכך יוצא גם מחידושי על ברכות (כאן).

וכן דעת בעל ספר האורה (חלק א [מה], הל' פירות ומיני מזונות) הכותב: "פת הבאה בכיסנין, פירוש הוא פת בין מתובלת בין אינה מתובלת שעושין אותן (כענין) [כענין] יבושין, וקורין אותן ברנדלי"ש וכוססין אותן בבית המשתה, מברך לפניו ואין מברך לאחריה, (ו)אי אכיל להו בתורת כוסנין, ו[אי]²¹¹ קבע סעודתיה עילויהו,

207. וכצפוי וכרגיל רבני דורנו המתיימרים להשיב עטרת הספרדיות ליושנה, פוסקים פעם נוספת כבעלי התוספות ודעימייהו נגד כל גאוני בבל ונגד כל גאוני ספרד:

208. זו גירסת ר"ח, אבל לפנינו איתא: שמואל.

209. וכמה מאלף המשך דבריו שם, בו הביא: "תני בתוספתא הביאו לפניו מיני תרגימה מברך עליהן בורא מיני כיסנין".

210. התבטאותו של רב נחמן 'עדי כפנא' כלפי מעשהו של רב הונא, אינה משאירה ספק שמדובר בבעייה של כמות.

211. תיקון גירסא זה כמו קודמו מחוייבים, כי 'תורת כיסנין' ו'קביעות סעודה' תרתי

בתחלה מברך המוציא, ולבסוף שלש ברכות.

וכן הוא באו"ז (ח"א, הל' סעודה סי' רא): "ופת הבאה בכיסנין דלא קבע סעודתיה עלי' שאין אומר אחריו ג' ברכות ואין אומר לפניו המוציא לחם מן הארץ". וכן הוא בר"ד אבודרהם (ברכת בורא מיני מזונות), ובשו"ת הריב"ש (סי' כח).

העובדה שקביעות סעודה אינה תלויה בכמות, ושארף על כזית ומעלה אפשר לקבוע סעודה מפורש כמעט בכל רבותינו הראשונים, אלו שהזכרנו ועוד רבים. כך העיד לדוגמא בעל המכתם: (ברכות מב.) "כתב הראב"ד ז"ל דפת הבאה בכיסנין ... אם קבע עליו אפי' במעט מברך תחילה המוציא ולבסוף ג' ברכות". ובעל המכתם על דעת עצמו כתב: "ואני אומר כל שמביאין עמו יין לשתות עליו או לשרות בו, כגון אלו הניכלש שמביאין עמהם יין מבושל לשרותן, שהוא אכילת קבע, וצריך נט"י והמציא וג' ברכות, ולא תזוז מינה, ע"כ".

קביעות סעודה מהי?

כבר במה שקדם הראנו ש'קביעות סעודה' היא הניגוד של 'ארעי' או של 'בתורת כיסנין', קרי מין קינוח סעודה, או אכילת עידון. ובכל זאת, המושג 'קביעות סעודה' טעון בירור, משום שכפי שנראה בע"ה, קיימים כמה אופנים שונים לפרש מושג זה. מלאים הם התלמוד ודברי הפוסקים מאמירות לפיהן כל פעם שאדם קובע שעתה אוכל סעודתו, זהו הנקרא שקבע סעודתו. לדוגמא, כך הוא בגיטין (לח): "אמר רבה, בהני תלת מילי נחתי בעלי בתים מנכסיהון: דמפקי עבדיהו לחירותא, ודסיירי נכסייהו בשבתא, ודקבעי סעודתייהו בשבתא בעידן בי מדרשא, דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: שתי משפחות היו בירושלים, אחת קבעה סעודתא בשבתא ואחת קבעה סעודתא בערב שבת, ושתיהן נעקרו". והובא על ידי כל רבותינו להלכה, כגון בספר העיתים (סי' ב וסי' קצא): "גרסינן בפרק השולח גט לאשתו אמר רבה בהני תלת מילי נחתו בעלי בתים מנכסייהו דמפקי עבדיהו לחירות, ודסיירי נכסייהו בשבתא, ודקבעו סעודתייהו בשבתא בעידן בי מדרשא דאמר ר' חייא בר אבא שתי משפחות היו בירושלים אחת קבעה סעודתה בשבת ואחת קבעה סעודתה בערב שבת ושתיהן נעקרו".

לכן, כל פעם שאדם יושב כדי לאכול על תקן סעודה, זהו הנקרא שקבע סעודתו. כך גם יוצא מדברי הלכות פסוקות ומהלכות גדולות כעדות בעל העיתים (סי' קנג) המעיד בשמם:

ובפסוקות ובגדולות היכא דקבעו סעודתייהו מקמי ט' שעות ואכלו עד שחשיכה וקידש יומא הלכה פורס מפה עילוי פתורא ומקדיש ואע"ג דלא בירך ברהמ"ז לבתר דמקדיש שרי המוציא וגמר סעודתיה ומברך ברהמ"ז וכשם שמפסיקין לקידוש כך מפסיקין להבדלה ולא לעקירת

דסתרן אהדדי נינהו. ובלי תיקונים אלה אין משמעות לדברי בעל ספר האורה.

שלחן אלא למפה הלכך קבע סעודתיה בשבתא ונפיק יומא פסיק מלמיכל ופריס מפה ומבדיל וגמר סעודתיה ומברך, ואמר מר רב צמח אי יתבו ושתו חמרא וקדיש עליהו יומא אי איכא תכא קמיהו לא צריך למיעקריה אלא פורס עליה מפה ומקדש דאמר רב יהודא אמר שמואל הלכה פורס מפה ומקדש ואמרינן למאי לאו לעקירת שלחן לא למפה.

וכן בבה"ג (ח"א עמ' 104): "והני פיספג וכושכנגג אי לאקראי בעלמא קא אכיל להון נמי לקינוח סעודה הוו להו כפת הבאה בכיסנין ומברך עילויהו בורא מיני מזונות ואי קבע סעודתיה עליה מברך עליה המוציא לחם".

וכך מפורש בדברי רבינו האיי גאון שהביאם בעל האשכול (הנ"ל, ח"א עמ' 71 הנ"ל): "ודבר ברור אצלנו כי רב הונא פת הבאה בכסנין אכל, והא דאמר רב הונא משמיה דשמואל לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא ושלש ברכות, בדקבע עליהו, וכפי שצינו כבר לעיל, זו גם דעתו של בעל האשכול".

וכן היא דעת הרי"ף (הנ"ל): "והיכא דאכיל לה בתורת קביעותא מברך עליה המוציא ושלש ברכות דאמר רב יהודה אמר שמואל לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא ואוקימנא בדקבע עליהו", וכן הוא בפסקי הרא"ש. ולשונו של הרי"ף "כל שאחרים קובעין עליו מחמת הסעודה" (הנ"ל), אינו משאיר מקום לספק שמדובר בסעודה ממש שהוא אוכל עתה. וכך יוצא אף מדברי ר' יונה שם בפירושו על הרי"ף, שבהסבירו מדוע רב הונא לא בירך, כותב בשם י"מ שלא בירך לבסוף כלל מהני שלא היה אכילה קבועה²¹² וכן נראה מתוך מה שכתב הרי"ף ז"ל.

והדבר היה כה ברור בעיני רבי יהונתן הכהן מלונל (בברכות לז): שאת דברי הרי"ף: "ואם קבע סעודתיה עילויה" הוא פירש באופן המחמיר ביותר "שאינו אוכל לחם כל אותו היום"²¹³. וכל זה על אף שמשמע להלן שרבי יהונתן הכהן עצמו בפירושו על הרי"ף, נראה שמתרגם את המושג במונחים של כמות²¹⁴, כפי שכתב (ברכות מב): "כלומר לא תאכלו אלא לרעבון, ואכילה מרובה כזו לא נפטרה מברכה לאחריו, אלא כיון שאחרים קובעין אכילתן בכך טעון ברכת המזון ממש".

וזו גם דעת רש"י כיוצא מ'סידור רש"י' (סי' ככו):

'אובלירש קנשטילש היכא דקבע סעודתיה עליה' כגון שאנו עושין

212. בניגוד ל'אקראי'.

213. והמהדיר (שם) ראה בכך חידוש גדול שלא מצא במקום אחר. אבל אינני מבין: הלא רוב רבותינו הראשונים ס"ל הכי כדלהלן, א"כ אין כאן כל חידוש. אדרבא, כל הפרשנות העכשווית היא חידוש שלא חלמו עליו רבותינו, והיא המביאה בני דורנו לראות בכל דבר קדמון ומקובל, חידוש, ובכל חידוש חסר מקור, דבר מקובל, בבחינת 'עולם הפוך ראיתי' (פסחים נ, ב"ב י).

214. אבל ברור שאין שום הוכחה משם שס"ל להלכה שהכל תלוי בכמות, כיון ששם הוא מסביר אליבא דרב נחמן, ובהחלט ניתן לפרש דברי רב נחמן במונחים של כמות, מבלי לשנות את העובדה שלדעת הרי"ף להלכה אין הכמות חשובה וקובעת.

בליל לברית מילה מברכין עליה' המוציא, ולאחריהם ברכת המזון, דכיון דאחשבינהו פיתא [לאקבועי] עיקר סעודתא עלייהו (כגון) [בעי] ברכה כי לחם ממש, כדאמרינן גבי טרוקנין, דר' זוטרא קבע עלייהו סעודת שלש ברכות, ואי לא קבע סעודתיה אלא לתענוג בעלמא אכיל להו מברך עלייהו בורא מיני מזונות, הואיל (המיני נמי) [מחמשת המינין נינהו], אבל לאחריהם לא מצי למימר על המחיה ועל הכלכלה, דלא מין מזון ומין מחיה נינהו, ולא סעיד ליבא, אלא על השובע אכיל להו, וסגי בבורא נפשות רבות, כמו מיא וירוקא בעלמא, מידי דהוה אכוסס את האורז, דאמרינן התם לפניו בורא פרי האדמה ולבסוף ולא כלום'.

וכן הוא במחז"ו (סי' עג) בשם רש"י 'מר': לחמשת המינין אובלייש וקנטייל היכא דקבע סעודתיה עלייהו כמו שאנו עושין בלילי ברית מילה מברכין עליהן המוציא ולאחריהן ברכת המזון. דכיון דאחשבינהו פיתא לקבועי עיקר סעודתיה עליה בעי ברכה כי לחם ממש כדאמרינן גבי (ערקונין) [טרוקנין].

וכן כתב אגב ארבע כוסות של ליל הסדר (מחז"ו הל' פסח, עמ' 310-254, סי' גז): "ולאחר שקידש ושתה יברך על הגפן דהא מצוה באפי נפשה היא כדא' ד' כוסות תקינו רבנן וכל חד וחד מילתא באפי נפשה היא דלא דמי לשאר קידוש דעלמא דאינו מברך אחריו על הגפן. דהתם קבע עיקר סעודתיה ומשתייא בתריה אבל הכא עדיין לא קבע סעודתיה דאכתי מברך בורא פרי הגפן על כוס שני דמצוה באפי נפשה היא".

ובדיוק לזה התכוון בעל האגור (סי' ריז, הנ"ל) בכותבו: "אם קבע סעודתו עלייהו פי' רב אביגדור כהן דוקא סעודת ערב ובוקר ולא סעודת עראי".

וכן היא דעת בעל שבה"ל (סי' קנט, הנ"ל) כיוצא ממה שכתב: "ולחמניות ופת הבאה בכיסנין אי קבע סעודתיה עילויה מברך עליהן המוציא ושלש ברכות ואי לא קבע סעודתיה עילויה מברך עליהן בורא מיני מזונות כדברי ר' ישעיה זצ"ל. ופי' סעודת קבע השיב ר' אביגדור כהן צדק זצ"ל לר' בנימין אחי נר"ו כי קביעות סעודה האמורה בכובא דארעא ולחמניות ופת הבאה בכיסנין הוא סעודת הבקר והערב. לאפוקי אי אכיל להו לאקראי בעלמא מברך עליהן בורא מיני מזונות"²¹⁵.
וכן היא דעת הרמב"ם (הל' ברכות פ"ג הל"ט): "וכן עיסה שלשה וגו' והיא הנקראת

215. ואמנם להלן (שם) הוסיף בעל שבה"ל ודחה בשמו ובשם הרי"ד דעת הריף וכתב "ורבי' יצחק פאסי זצ"ל כתב היכא דאכיל להו בתורת כיסנין בתחילה מברך עליהן בורא מיני מזונות ולבסוף ולא כלום והיכא דאכיל להו בתורת קביעתא מברך עליהן המוציא ושלש ברכות וכן כתב רבי' שלמה זצ"ל. ולא איסתבר ליה לרבינו ישעי' זצ"ל דלא גריעין מדייסא ומעשה קדירה שמברכין אחריה מעין שלש והא דקאמר אין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכיסנין בלבד כגון שבאו בתוך הסעודה קודם שבירך ברכת המזון ומשום דנפקי בברכת המזון אבל אם באה אחר ברכת המזון צריכה ברכה לפנייה ולאחריה", אבל זהו רק לגבי הברכה האחרונה אם אכלה אכילת עראי לא לשם סעודה.

פת הבאה בכסנין, אע"פ שהוא פת, מברך עליה בורא מיני מזונות, ואם קבע סעודתו עליה מברך המוציא, שהרי כתב 'סעודתו', משמע הסעודה שרגיל לאכול כל יום, ולא כתב 'סעודה'.

וכן היא דעת הרי"ז (מובא בשלטי הגיבורים): "וכן פת הבאה בכיסנין וגו' שאוכלין אותו כעין מיני מתיקה לקנוח סעודה מי שקובע סעודתו עליו מברך עליו בתחלה במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלוש". וכן היא דעת הראב"ד, כפי שהעידו הרשב"ץ בחידושו על ברכות (מב.) והרא"ש בפסקיו (ברכות פ"ו סי' ל, מובא להלן). וכן היא דעת הרא"ה.

אלא שהרא"ש בפסקיו (סי' ל) כתב:

'וכתב רבינו משה ז"ל דאם אחרים אינם קובעין אפילו כשהוא קובע, אינו מברך דבתר רוב אזלינן ובטלה דעתו אצל כל אדם, והראב"ד ז"ל כתב: ואם היה קובע עליו אפי' משהו מברך עליו בתחלה המוציא ולבסוף שלש ברכות, ונראין דברי רבינו משה ז"ל.

ואם מתחלה היה דעתו לאכול מעט ובירך בורא מיני מזונות ואח"כ אכל כשיעור שאחרים קובעין עליו מברך ג' ברכות אע"פ שלא בירך המוציא תחלה.

ומסקנא: היכא דאכל ליה בתורת כיסנין, בתחלה הוא מברך בורא מיני מזונות ולבסוף מעין שלש, והיכא דאכלינהו בתורת קביעות מברך עליהם המוציא ושלש ברכות, דאמר רב יהודה משמיה דשמואל: לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהם המוציא, ואוקמי' בדקבע סעודתו עלוייהו'.

אבל אינני יודע היכן ראה דבר כזה בדברי הרמב"ם, ואינני מבין גם איך חלק על כל קדמוני ישראל הנ"ל, שיש קביעות על כל שיעור אם האדם מחליט על כך²¹⁶, ובפרט שהוא עצמו מדגיש שהראב"ד קבע 'אפי' משהו'!

לכן, כל אדם שקובע, שאכילה שהוא רוצה לאכול עתה מפת הבאה בכיסנין או מלחמניות (מתוקות או ממולאות וכדו') וכדו' היא סעודתו הקבועה, או סעודה שהוא קובע לו עתה כי רעב הוא, ולא אכילת עראי מטעם תענוג או קינוח וכדו', חייב בנטילת ידיים וברכת המזון. אבל, אם אכל מטעמי תענוג או קינוח מברך במ"מ ומעין ג' בלבד²¹⁷.

216. ולע"ד, יש כאן ביטוי לעמדה אופיינית לחכמי צרפת ואשכנז שגישתם לכל התורה כולה ולכל התלמוד מתעלמת כליל מהמימד האנושי. יש לדעתם איזה מין תורה אבסולוטית בלתי תלויה באדם כאדם. ועל זה הארכתני במק"א, ע"ש.

217. ראוי בהקשר זה להעיר על דברי מרן בב"י (או"ח סי' קנח) שהתקשה: "משמע נמי מדברי רבינו שמשון בפרק קמא דחלה (מ"ה) אמתניתין דתחלתה עיסה וסופה סופגנין ולפי זה היכא דקבע סעודתיה על פת הבאה בכיסנין או לחמניות שצריך

דעת כל הגאונים והקדמונים שהברכה (ראשונה או אחרונה) על פת הבאה בכיסנין תלויה ביעודה

מתוך דברי כל הגאונים (הנ"ל) והרי"ף והרמב"ם והרא"ש ודעמייהו לגבי 'פת הבאה בכיסנין' יוצא, שעל אף שפת הבאה בכיסנין קרויה פת, רק על פת רגילה מברכים תמיד המוציא, כאשר לגבי פת הבאה בכיסנין הכל תלוי אם קובעים עליה סעודה או לאו. במילים אחרות, ברכתה של 'פת הבאה בכיסנין' תלויה ביעודה. אם אוכלים אותה לשם אכילת כיסנין ('בתורת כיסנין'), ברכתה במ"מ, ואם אוכלה 'לשבוע ממנה' ('בתורת קביעות') או כ'מזוננו', היא חייבת בנט"י וג' ברכות.

אבל אל לנו להתפלא על כך שברכה על פת שאינה פת רגילה²¹⁸ תלויה ביעוד של אותה פת, שהרי מפורש הוא בתלמודנו שברכת הפת תלויה ביעוד הפת כמו ששנינו לעיל (ברכות לז:–לח.):

‘ואמר אביי טריתא פטורה מן החלה. מאי טריתא? איכא דאמרי גביל

לברך עליהם המוציא נראה שצריך נטילת ידים ומיהו קשה בעיני שעל לחם אחד בעצמו פעם יצטרך לו נטילת ידים ופעם לא יצטרך. ואפשר דלא מיקרי פת שמברכין עליו המוציא אלא פת שמברכין עליו לעולם המוציא אפילו כשאינו קובע עליו אבל פת דכשאינו קובע עליו אינו מברך המוציא אף כשקובע עליו אינו צריך נטילת ידים ואין לומר איפכא דכיון דמברך המוציא אף כשקובע עליו מיקרי פת שמברכין עליו המוציא ואף כשאינו קובע עליו צריך נטילת ידים דהא משמע בירושלמי (ברכות פ"ז ה"ו) דפת הבאה בכיסנין אינו צריך נטילת ידים וכמו שאכתוב בסימן זה (וד"ה בסוף פרק) בסייעתא דשמיא אלא שמצאתי להרשב"א שכתב בתורת הבית (הקצר ב"ו סוף ש"א) האוכל כעכין וכיוצא בהם לתענוג ואינו קובע סעודתו עליהם נוטל ידו אחת ומשמע מדבריו שאם קובע סעודתו עליהם צריך נטילת ידים".

מבלי להיכנס לדיון בטענות שהעלה מרן, נעיר כאן שקושי זה איך על אותה פת פעם דין אחד פעם דין אחר, חשף מרן את פרשנות התלמוד על פיה הוא למד סוגיות. לדעתו, הדין צריך להיות דין בפת, באופן בלתי תלוי באדם האוכל אותה, וזו גישה המשקפת את דרכי הלימוד של חכמי צרפת (ראה הערה לעיל), כאשר לדעת הגאונים הדין הוא בשימוש בו האדם עושה בפת, לכן מדובר בדין באדם. והבדל עקרוני זה חורז את כל התלמוד בין שתי אסכולות חכמים אלה. ולפי זה, מה שהיה קשה למרן, בעיני הגאונים היה דבר פשוט וברור! ובכך ניתנת לנו הזדמנות נוספת להבחין עד כמה הגלות פגעה אף בהבנת התורה.

ובאשר לטענת מהב"י, לפיה: "פת דכשאינו קובע עליו אינו מברך המוציא, אף כשקובע עליו אינו צריך נטילת ידים" לא הבנתי. שהרי אינני יודע היכן ראה מרן שאין ליטול ידיים על פת הבאה בכיסנין כשהוא קובע סעודה עליה?

218. בדורנו יש להזכיר שלא נקרא פת בלשון רבותינו, אלא פת העשויה מקמח מים ומלח ותו לא. וכל פת שנילושה בתוספת כלשהי, כגון יין שמן ודבש, יוצאת מגדר פת רגילה, והיא כבר לחם עשיר (עיין פסחים לו.).

מרתח ואיכא דאמרי נהמא דהנדקא ואיכא דאמרי לחם העשוי לכותח. תני רבי חייא לחם העשוי לכותח פטור מן החלה. והא תניא חייב בחלה! התם כדקתני טעמא, רבי יהודה אומר מעשיה מוכיחין עליה, עשאן כעבין חייבין, כלמודין פטורים. אמר ליה אביי לרב יוסף האי כובא דארעא מאי מברכין עלויה? אמר ליה מי סברת נהמא הוא? גובלא בעלמא הוא ומברכין עלויה בורא מיני מזונות. מר זוטרא קבע סעודתיה עלויה, וברך עלויה, המוציא לחם מן הארץ ושלש ברכות. אמר מר בר רב אשי: ואדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, מאי טעמא (דברים ט"ז) לחם עוני קרינן ביה. וכו' שתיתא, רב אמר שהכל נהיה בדברו ושמואל אמר בורא מיני מזונות. אמר רב חסדא ולא פליגי, הא בעבה הא ברכה; עבה - לאכילה עבדי לה, רכה - לרפואה קא עבדי לה.

ולסוגיא זו רמז רבינו האי בלשונו "שעושין אותה כעכין יבישים", שהוא לשונו באותה תשובה.

וכן יוצא הוא מירושלמי חלה (פ"א הל"ט):

'אי זהו עיסת כלבים ר"ש בן לקיש אמ' כל שעירב בה מורסן מתניתא אמר בזמן שהרועין אוכלין ממנה פעמי' שאין הרועים אוכלי' ממנה ר' יוחנן אמ' כל שעשאה כעכין ותני כן עשאן כעכין חייבת עשאה לימודין פטורה רבי בא בשם שמואל רבי אמי בשם רבי חייה רובא אפילו עשאה קלוסקין והתנינן אם אין הרועין אוכלין ממנה תיפטר שעשאה משעה ראשונה שלא יאכלו הרועים ממנה ונעשית ביום טוב'.

לכן, **יעוד הפת קובע אם היא בבחינת פת או בבחינת מזונות גרידא**, ומשום כך אין כל סתירה בין שני פירושי של רבינו האי גאון ל'פת הבאה בכיסנין', כי סוגים רבים של פת הבאה בכסנין איכא, ובין היתר שני הסוגים עליהם דיבר רבינו האי: הראשון - פת המלאה בכיסנין ממש, והשני - שאין בה כסנין אלא יבישה היא ככסנין ונותנין לה צורה ואופין אותה לשם כסיסה (אבל לא מלשון כסיסה בא הלשון כסנין) בבית המשתאות או שלא בבית המשתאות, ומ"מ אין אופין אותה לשם שביעה, אלא לשם תרגימא, וצורתה מראה על יעודה זה, בדיוק כ'טרוקנין'. ולכן, דרך אגב, קיים ההבדל התהומי בין מצה הנאפית מלכתחילה לשם מזונו ולחמו בסעודתו ובין 'קרקרים' (Crackers) שמלכתחילה נעשים לשם מיני מתיקה וכדו'²¹⁹.

219. ועל זה נתעכב בע"ה להלן.

האם על כל סוג פת ניתן לקבוע סעודה?

מהסוגיות דלעיל למדנו שניתן לקבוע סעודה על פת הבאה בכיסנין, על לחמניות ועל כובא דארעא, על אף שעליהם מברכים 'במ"מ' אם לא קבע. אבל האם על כל פת שמברכים עליה במ"מ ניתן לקבוע סעודה? זה לא יתכן, כי כאשר יקבע יצטרך לברך 'המוציא לחם מן הארץ' וברור שלא ניתן לברך ברכה זו אם אין לפנינו דבר שיכול להיחשב לחם לפחות בשעת הדחק, ועוד פחות יעלה על הדעת שנכנה בשם לחם מה שהתורה עצמה אינה מחשיבה לחם. לכן, על כרחנו לומר שצריך שפת זו תהיה חייבת בחלה לכל הפחות, שהרי כתוב 'והיה באכלכם מלחם הארץ'.
וכבר כתב הריטב"א (פ"ב סי' חי):

'פת הבאה בכסנין היא פת נאפית בתנור ונעשית דקה מאד ולפעמים לשין אותה בשמן וגם נותנין שם קליות, ומפני שהיא דקה ואין דרך לאוכלה אלא לתענוג כעין פירות ונקראת פרפרת כל שקבע סעדו עליו מברך עליו המוציא ושלש ברכות לכתחילה, מה שאין כן בשאר מיני מזונות שאין מברך עליהם לכתחילה אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין שלש ואע"פ שקבע סעדו עליהן.'

ומדבריו אלה יוצא שרק על פת הבאה בכיסנין ניתן לקבוע סעודה. ולפי זה, צריך לומר שברור להריטב"א שלחמניות, פת הבאה בכיסנין הן.
ואכן מתשובת רבי דוסא בן רס"ג אשר בג"ל (סי' מב, הנ"ל)²²⁰ משמע קצת שאותם לחמניות היו כעכין, שהרי כתב 'ועוד מעשה דרב הונא דאכל תריסר רפתי כעכי'²²¹ עד כל שאחרים קובעין סעודה עליו צריך לברך. ממעשה דרב יצחק²²² עסיק ליה לבריה עד התם דקבע עליהו דילפינן דכיון דקבע איניש סעודתיה על כעכין²²³ מברך עליהון המוציא ושלש ברכות הני ספוג וכעכן אסירי על הנשבע על הפת'.

אלא שר' יונה אשר על הרי"ף דוחה פירוש זה וכותב:

'ואמר רב יהודה משמיה דשמואל לחמניות מערבין בהן וכו' רוב המפרשים אומרים שלחמניות כעין כעכין וקשה על זה אמאי איצטריך למימר דמברך עליהן המוציא היכא דקבע עלייהו שהרי פשיט הוא כיון שהוא פת שלשו אותו מתחלה ככל שאר עיסות. ולפיכך נראה שיותר נכון לפרש דלחמניות רקיקין דקין ונקראין בלע"ז ניבטא"ש ומפני שבלילתן מתחלה רכה הוצרך להשמיענו דהיכא דקבעו עילויהו

220. שע"ת (סי' קלו) אוצר התשובות לפסחים (עמ' 37 סי' ק). ועי' פוזננסקי רב דוסא ב"ר סעדיה גאון (עמ' 7 ו-13).

221. כעכי (שע"ת ליתא).

222. בגמ': רב יהודה.

223. השוה אוצר הפירושים לברכות צד 59, סי' קפ"ה-ו. ולא כבה"ג ורבתינו של רש"י בברכות שם ד"ה עדי.

מברכין עליהן המוציא וכי היכי דבהני אזלינן בתר קביעות הה"נ בפת
הבאה בכיסנין אף ע"פ שברכתו בורא מ"מ היכא דקבע עליה מברך
עליה המוציא וג' ברכות'.

אבל קושייתו זו על פירוש רוב המפרשים, באה משום שפירש כבעלי התוספות
שלישת הפת היא הקובעת את הברכה, אבל אין זו דעתם של הגאונים. אלא כל
פת לחם העשויה לאכול בסעודה כלחמו מחוייבת בהמוציא, אבל לא כן פת הבאה
בכיסנין וכדו', שרק אם קובע עליה סעודתו ברכתה המוציא. ומה ששינו שפת
שתחילה עיסה או סופה עיסה חייבת בחלה, אליבא דגאונים בפת לחם נאמר ולא
בפת הבאה בכיסנין!

ועמדתם של הגאונים מפורשת היא לגבי ההיא מתניתין אשר בחלה (פ"א הל' ד-ה)
'הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין וחלת המשרת והמדומע פטורין מן החלה. עיסה
שתחילתה סופגנים וסופה סופגנים פטורה מן החלה תחילתה עיסה וסופה סופגנין
תחילתה סופגנין וסופה עיסה חייבת בחלה וכן הקנובקאות חייבות', משום שסופגנין
אלה אינם הסופגנין שלנו המטוגנים בשמן, שהרי שנינו בתלמוד הירושלמי התם:
"הסופגנין טריקטא, הדובשנין מלי גאלה, והאיסקריטין חליטין דשוק, וחלת מסרת
חליטין דמיי", ובעל הערוך בערך 'טרוקתא' - כי כך היא גירסתו - פירש: "שם
כללי לדברים הנאכלים, ובפרט בקינוח סעודה". ובערך 'סופגן' פירש: "פי' ספוגזולי
העשויין בטיגן ובל' ישמעאל קורין אותו ספוג והיא עיסה שלשה ועשאה כמין
ספוג".

אבל לכאורה פירושו זה קשה מאד, שהרי בעל הערוך מדבר על טיגון, כאשר
בכל דברי חז"ל הסופגנין הם נאפים בתנור, כיוצא מהמשנה שבבבלי (פ"ה מש"א)
'תנור תחלתו ארבעה ושיריו ארבעה דברי רבי מאיר וחכמים אומרים בד"א בגדול
אבל בקטן תחלתו כל שהוא ושיריו רובו משתגמר מלאכתו איזהו גמר מלאכתו
משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנין רבי יהודה אומר משיסיק את החדש כדי לאפות
בישן סופגנין'. והרמב"ם פירש שם 'ובאר כי גמר מלאכתו הוא שיסיקנו עד שיהא
בחרשיו מן החום כדי לאפות עליהן סופגנין והם הלביבות מפני שהן ממהרות
להתבשל מחמת קלות בצקן, ונקראו הלביבות סופגנין שהן דומין לספוג והוא צמר
הים'. וכן עוד שם במשנה שבבבלי (פ"ה מש"ח) 'חתכו חוליות לרחבו פחות מארבעה
טפחים טהור מרחו בטיט מקבל טומאה משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנין הרחיק
ממנו את הטפלה ונתן חול או צרור בינתיים בזה אמרו הנדה והטהורה אופות בו
והוא טהור', וכן בתוספתא כלים (ב"ק צוקרמנדל פ"ד הל"ב): "תנור מאימתי מקבל
טומאה משהוסק כדי לאפות בו סופגנין", ושם (פ"ד הי"ב): "תנור שבא מחותך מבית
האומן וגו' אין צריך להסיקו שכבר הוסק משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנין", ושם
(הי"ז): "תנור מאימתי מקבל טומאה משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנין".

ומקור כולם בספרא (שמיני, פרשה ח, ו):

'חזר רבי עקיבא וחילף את הדין טימא כלי חרס וטימא תנור, מה כלי

חרס משתיגמר מלאכתו באור אף תנור משתיגמר מלאכתו באור אי מה כלי חרס כשמו אף תנור כשמו, תנור קודם שהוסק תנור שמו תלמוד לומר אך, מאימתי מקבל טומאה משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנים, רבי יהודה אומר משיסיק את החדש כדי לאפות בישן סופגנים'

ובפירוש הגאונים לסדר טהרות (עמ' 179) איתא:

'סופגנים עיסה שלשה ועשאוה כמין ספוג ששמו בטיית גיים ודומים לזלאביה', ושם לעיל (עמ' 143) 'פת האיספגנית פ' פת שנעשה מן בצק שהחמיצה כל צורכה ודומה לספוג ששמה בטיית בשאם ספג ובלערק גיס בלשון פרסי וכמו שהספוג הזה יש בו נקבים נקבים חללים כך זה שאמרנו כאותה ששנינו לעין חלה הספגנים (ושמדקעין) ופ' בשאילות ספגנים זה הוא בפרונג דמן נשסתג'.

ועוד שם (עמ' 15): "סיפגנים פ' עיסה שלשה ועשאוה כמין ספוג שמו בטיית גיים ודומין להלין דלאביה"²²⁴. ובשום מקום אין הגאון (או הגאונים) טוען שמדובר בפת מטוגנת!

אלא שפשר הדבר מצוי בדברי רב אחאי בשאילות (פר' צו) הכותב:

'ת"ש"²²⁵ דתנן הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין וחלת המסרת והמדומע כולן פטורות מן החלה. אלמא לאו לחם אינון. מאי חלת המסרת? אמר רב יהודה אמר שמואל זה חלוט של בעלי בתים. אמר ריש לקיש הללו מעשה אילפס פטורין הן אבל בתנור חייבין. ור' יוחנן אמר באילפס נמי חייבין, כיון דבנורא אפייה, לחם הוא, אלא הללו שעשאן בחמה פטורין. והילכתא כרבי יוחנן, דאיתמר נמי גבי לחמא דארעא, מר זוטרא קבע עליה סעודתיה ומברך עליה המוציא ושלש ברכות, אמר מר בר רב אשי ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח. ואיתמר נמי לעניין חלוט גבי מנחה, רצה כהן, חלוט אוכלה, רצה, מצה אוכלה, אמרינן: האי חלוט היכי דמי? אי מצה הוא, ליכליה, אי לאו מצה הוא, ואכלוה? מצות כתיב ביה (ויקרא י, יב) ואמרינן: לעולם מצה הוא, ולהכי כתב רחמנא מצות לאפוקי חלוט. ודקא אמרינן מצה היא למאי הילכתא? אמר רבינא לומר שאדם יוצא בה ידי חובתו בפסח. אלמא אף על גב דחלטיה מעיקרא, כיון דהדר אפייה, אי בתנור, אי באילפס, לחם איקרי, ונפיק ביה ידי חובתיה. וכן הילכתא'.

וכל המדייק יבחין שהגאון מביא דברי ריש לקיש בלשון זו: "אמר ריש לקיש הללו

224. ברור שיש לגרוס כמו להלן 'זלביה', כי כך כינויו עד עצם היום הזה בערבית. ומה שכתב לגבי מלה זו וגירסתה הנכונה בערוך השלם אינם אלא דברי הבל. ומ"מ הכוונה איננה מה שכתב שם פרופ' אפשטיין בשם מפרשים 'beignets sucrés au beurre', אלא זהו סוג של פת חלולה כעין צינורית מפותלת שטובלים אותה בדבש.

225. אוצה"ג ברכות (לז:).

מעשה אילפס פטורין הן אבל בתנור חייבין", והוא לשון שונה במקצת ממה ששינו לפנינו בפסחים (לז). שם ליתא "פטורין הן אבל בתנור חייבין"! אבל לא מדובר בגירסא שונה של הגאון, אלא בפירוש שהוא הבהרה. כוונתו היא שריש לקיש אינו בא לקבוע שכל אלו המזכרים במשנה זו אשר בחלה "הסופגנין והדובשנין וגו'" מעשה אילפס הם, אלא הוא בא לומר לנו שהדין אשר במשנה זו אשר בחלה "פטורין מן החלה" נכון לגביהם רק אם הם מעשה אילפס. במילים אחרות כוונת ריש לקיש היא: משנה זו נשנתה כאשר הם מעשה אילפס, ולא שהם תמיד מעשה אילפס. אדרבא ואדרבא, הם לעיתים אפויים בתנור ולעיתים אפויים באילפס, כי הסופגנים הם רק פת שהיא כמו ספוג, ופת זו אופין אותה תמיד, אלא שלעיתים אופים אותה בתנור ולעיתים באילפס! והטיגון שהזכיר בעל הערוך אינו טיגון בשמן, אלא טיגון על אילפס ללא שמן!

וזו כוונת הגאונים אשר בפירושם על סדר טהרות (הג"ל) הפנו לשאלות²²⁶, ואין הכוונה לשאלות דרב אחאי²²⁷, אלא לתשובת רב עמרם גאון אשר בגאניקה (עמ' 339): "סיפגנין זה הו בפרינג דמן נשסתג²²⁸ עבדין ליה ללחמיה: דובשנין ואיסקריטין כושכוג²²⁹ וכיוצא בהן שהן מלאין דבש או שכר²³⁰ או קנד ואגוזין ושקוד ושומ', דובשנין אופין אותו בתנור, איסקעשין אותן מיני טיגן וזמרתחין להין בטנגירא²³¹ ושאדו עליהן משחא ודובשא, והני כולהון לחלה, דתנן רבנן הסופ' והדו' והאיס' כלם²³² פטו' מן החלה".

וכל מי שפירש שמדובר בטיגון, הוא משום שלא ידע שהמלה 'טיגן' בלישנא דרבנן, הכוונה בו למה שעשוי ב'בטנגירא', קרי במחבת או אילפס, בין עם משקה ובין בלי משקה! ולפי זה מוכח מדברי רב עמרם שהדובשנים 'אופין אותן בתנור', והאיסקריטין מטגנים באילפס יבש 'מיני טיגן' ורק אח"כ 'שאדו עליהן משחא ודובשא'. וגם לגבי סופגנין, אם לא ברור מתשובת רב עמרם זו האם אפויים הם או מטוגנים בשמן, ברור שאפויין הם, מתוך דברי הגאונים אשר בפירושם בטהרות (הג"ל, עמ' 143) התייחסו לסופגנין לא מצד אופן הכנתם (אם אפייה או טיגון וכדו'), אלא רק לסוג הפת והביאו הוכחה לדבריהם מתשובת רב עמרם גאון זו, וכתבו: "פת

226. והוכחה שלתשובה זו התכוון רבינו האי מוכח מלשונו 'ופ' בשאלות ספגנים זה הוא בפרונג דמן נשסתג', שהוא מלה במלה דברי הגאון אשר בגאניקה דקמן.

227. כמו שחשב בערוך השלם.

228. בלשון פרסי.

229. צ"ל: כושכנג. וכן פיספג וגושקנג (ה"ג ברכות פ"ו); וכושכנאנג (ה"ג אספמיא 60).

230. סוקר.

231. ובה"ג ברכות פ"ו: כגון דארתחיה לטפקא או לטנגידא. "ויש בדברי חכמים פטילי [ששמן בלשון ישמעאל טנגיר] (פ"י הגאונים לטהרות צד 45 ע"ש וערוך ע' פטילין).

232. אולי צ"ל: כול'.

האיספגנית פ' פת שנעשה מן בצק שהחמיצה כל צורכה ודומה לספוג ששמה בטיית בשאם ספנג ובלערק גיס בלשון פרסי וכמו שהספוג הזה יש בו נקבים נקבים חללים כך זה שאמרנו כאותה ששנינו לעין חלה הספגנים (ושמדקעין) ופ' בשאילות ספגנים זה הוא בפרונג דמן נשסתג".

וכל זה מפורש למעשה בירושלמי (שם): "ר"ש [בן לקיש] אומר כל שהאור מהלך תחתיו אינו חייב בחלה ואין אומר' עליו המוציא לחם מן הארץ ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח אמר ליה רבי יוחנן ובלבד על ידי משקה'. ומדובר באיסקריטין ודובשנין וכו' המוזכרים בשמנתנו, שהרי ממנה מקשה התלמוד על רבי יוחנן 'מתני' פליגא על רבי יוחנן הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין וכו'".

וכך מובנים וברורים דברי בעל הערוך שפירש לגבי איסקריטין בערך 'אסקריטון': "תרגום כצפיחית בדבש (שמות טז-לא) כאסקריטון בדבש ואמר כי בלעז שמם קרוסטו"לי, מין חלה נאפה (עם) [על] גחלים או במחבת בלי שמן", כי הם ממש דברי רב עמרם גאון הנ"ל. אבל מלה זו 'קרוסטו"לי' היא המלה crustullum בלטינית, שפירושה דבר קשה אבל פריך.

ורבי בנימין מוספיא בהערותיו שם כתב: "ולי נראה שהוא מלשון פרסי, שטעמה חליטין דקין משוקר", ועפ"י זה הציע לתקן הגירסא דנן בירושלמי ל'חליטין דשוק', ו"א לדעתו 'דשוק' אינו אלא קיצור של 'דשוקר', והביא אסמתכא לדבריו מההיא דמכילתא (בשלח, מסכתא דויסע פרשה ה): "וטעמו כצפיחית בדבש, ר' יהושע אומר כלפס וכעין אסקריטי".

ואפשר להוסיף כמקור גם ההיא מכילתא דרשב"י (פרק טז): "וטעמו כצפיחית בדבש ר' יהושע אומ' כאידפס האיסקריטין". ושנינו עוד בירושלמי (שם): "מתני' פליגא על רבי יוחנן, [דתנן]²³³, הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין וחלת המשרת והמדומע פטורה מן החלה! פתר לה בסופגנין שנעשו [בחמה, דתניא יוצאין בסופגנין שנעשו]²³⁴ באור, ואין יוצאין בסופגנין שנעשו בחמה".

א"כ, כדברי בעל השאילות הנהו סופגנין וכדו' פטורים רק אם נעשו בחמה או נעשו כפת הבאה בכיסנין כפי שכתב רב עמרם (לעיל). א"כ, לדעת כל הגאונים רק פת אפויה בתנור ושאין בה תוספות כגון סוכר, אגוזים ושאר כיסנין, קרויה לחם, ורק עליה מברכים המוציא אף בלי קביעת סעודה²³⁵. וזה בדיוק מה שכתב הרמב"ם בהל' ברכות (פ"ג הל"ט):

233. כך הוא במהרש"ס.

234. כל זה הושמט מפאת הדומות 'שנעשו' שנעשו'.

235. לכן מה שכתב בכלבו (הל' סעודה סי' כד, ארחות חיים ח"א ל' עמ' ד'): "וכתבו הגאונים ז"ל כי כשאדם קובע סעודתו על כמה מאכלין שעושין מעיסה בין שבלילתן עבה בין שבלילתן רכה אף על פי שאין דרך קביעות בכך מברך עליהן המוציא וג' ברכות אחר שהוא קובע סעודתו עליהן", איננה דעתם המדויקת של הגאונים, אלא עירוב פרשיות בין דברי הגאונים ובין דעתם של רבותינו בעלי התוספות.

'עיסה שנאפת בקרקע כמו שהערביים שוכני המדברות אופים הואיל ואין עליה צורת פת מברך עליה בתחלה בורא מיני מזונות ואם קבע מזונו עליו מברך המוציא וכן עיסה שלשה בדבש או בשמן או בחלב או שעירב בה מיני תבלין ואפאה והיא הנקראת פת הבאה בכיסנין אע"פ שהוא פת מברך עליה בורא מיני מזונות ואם קבע סעודתו עליה מברך המוציא'.

ואותה עיסה שאופין הערבים היא ה'כובא דארעא' (ברכות לז:): שאינה לחם גמור באשר לית לה 'תוריתא דנהמא'.

ולפי זה, דברי הגאונים הוי"ן תיובתיה דהרי"ז שכתב (ברכות מב.)²³⁶ 'וכן פת הבאה בכיסנין והוא פת העשוי בדבר או במיני תבלין שאוכלין אותו כעין מיני מתיקה לקינוח סעודה מי שקובע סעודתו עליו מברך עליו בתחלה במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלוש מז"ה ביאר שהמלייתות הנאפות בתנור שהן מלאות בשר או דגים או גבינה ומיני ירקות מברך עליהן המוציא וכן נראה בעיני עיקר שהן עשוין פת ולקביעות סעודה הן עשוין', שהרי מוליייתות אלה פת הבאה כיסנין הן, ורק בקביעות סעודה מברכים עליהם המוציא.

ולפי כל מה שאמרנו בשם הגאונים, הרמב"ם ועוד, אין זה כל כך משנה האם לחמניות הן 'אובליא"ש בלע"ז' כדעת רש"י או 'ניבליאש' כדעת רבותינו בעלי התוספות²³⁷, שהרי שניהם פת הבאה בכיסנין הם לדעת הגאונים.

מסקנה להלכה

לא נקרא לחם, אלא פת החייבת בחלה שאפו אותה בתנור (או בטפקא אליבא דר"י) לשם אכילה בסעודתו. ופת זו חייבת להיות עיסה לפחות בתחילתה או בסופה, לכן סופגנין שתחילתם וסופם רכים אינם לחם בשום פנים ואופן.

אם נילוושה פת עם כיסנין, קרי עם אגוזים שקדים וכל מיני מתיקה וכדו' (בין אם יש בה שמן ובין אם לאו), יוצאת היא מגדר לחם ונעשית 'פת הבאה בכיסנין', ומברכים עליה במ"מ, אף אם אוכל ממנה כמות גדולה. וישנה עוד סוג של פת הקרויה 'פת הבאה בכיסנין' - כאשר היה מן הראוי לכנותה כבירושלמי, 'פת הבאה כיסנין' - והיא פת שאין בה תוספת אגוזים ושקדים וכדו', אבל היא עשויה יבישה ונאכלת משום כך בכסיסה²³⁸, ונהגו בעבר לאוכלה בקינוח סעודה²³⁹.

236. מובא גם בשלטה"ג.

237. ובעקבותיהם רבים מרבותינו הראשונים, כגון הרשב"א, והריטב"א (בחידושי על ברכות) אלא שהדגיש 'ומיהו דוקא בשנאפו באור, אבל כל שנאפו ע"י משקין אין תורת פת עליו כלל'. אבל הר"י מלונל פירש 'אובליאש'.

238. כדברי רבינו האיי גאון לעיל.

239. פת כזו, היוותה עיקר העוגות בעולמם של יהודי צפ"א והמזרח, איזורים בהם החום אינו מאפשר לאפות עוגות עם קצפת וכדו' המתקלקלים תוך דקות ספורות

רק אם קובע הוא סעודתו על פת הבאה בכיסנין, קרי שאוכל אותה על דעת שזוהי סעודתו או שזוהו הלחם שבסעודתו, עליו ליטול ידיים ולברך ברכה"מ, וזה בין אם אכל ממנה כמות גדולה ובין אם אכל רק כזית. במילים פשוטות יותר, אם אוכל פת זו כדי להתענג בה או כקינוח ברכתה במ"מ, אבל אם הוא אוכל אותה כדי לשבוע, חייבת בנט"י וברכה"מ. בקיצור: הכל תלוי בכוונתו באכילה זו.

כללי 'פת הבאה בכיסנין'

1. לא נקרא פת הבאה בכיסנין אם הוא איננו קודם כל בעצמו פת.
2. לא נקרא פת לעניין זה אלא האפוי בתנור.
3. לא נקרא פת לעניין זה דבר שבליטתו רכה.
4. לא כל דבר שברכתו מזונות נקרא פת הבאה בכיסנין. רק פת שנילושה יכולה להימנות על פת הבאה בכיסנין, כמובן אם היא ממלאת שאר התנאים. לכן, כל פת שלא נילושה, לא תקרא פת הבאה בכיסנין, ואין קביעות סעודה לגביה²⁴⁰.

כללי הברכות בנדון זה

1. אין פת מחוייבת בנט"י וברכה"מ אא"כ קובעים סעודה עליה.
2. אין הכמות שאוכלים מפת זו משפיעה על הברכה. קרי: יש האוכל פת מרובה ומברך במ"מ (כאשר לא קבע סעודה עליה) ויש האוכל מעט ונוטל ידיו ומברך ברכה"מ (כאשר קבע סעודה עליה).
3. לא יכול להיקרא 'לחם' אלא פת האפוי בתנור.
4. אין פת ראויה לקבוע סעודה עליה אא"כ ראויה היא ללפת את האוכל של הסעודה. לאפוקי עוגות קצפת, סופגניות עוגות ריבה וכוד' שאין אדם אוכל אתם מאכליו אשר בסעודתו.
5. נקרא 'קביעות סעודה' רק אם אוכל בשעה שרגיל לאכול סעודתו או בשעה שקובע מראש שזוהי סעודה שהוא רוצה לאכול.

בחום. כל ילדותנו אכלנו עוגיות כאלו שאמותינו אפו. ועוד היום יהודי מרוקו מכנים עוגיות יבשות אלה בשם: 'כסנין'!!

240. דרך אגב, לצורך עיון תלמודי: הלחמניות המוזכרות בתלמוד (ברכות מב.) — נחלקו בהם חכמי צרפת מה הם. רש"י פירש אובליא"ש אבל בעלי התוס' (ר"י רא"ש ועוד) פירשו ניבלא"ש. ומרן כדרכו במקומות אין ספור אימץ את עמדת הרא"ש שהם לחם גמור משום שתחילתם עיסה וסופם עיסה, ולכן לחם גמור הם. ואינני מצליח להבין, הרי גם פת הבאה בכיסנין היא תחילתה עיסה וסופה עיסה! הערוך הכחיש מכל וכל את הרא"ש ופירש: 'כעין פת הבאה בכסנין' (ע' לחמניות) ועוד אובליא"ש הם במפורש סוג של פת עוגה דקה (Ertel eilbou).

כמה דינים הנגזרים ממה שכתבנו לעיל

1. אכל קרואסנים (או רוגלכי"ם) במקום ארוחה שהוא רגיל לאכול (בוקר צהריים או ערב): אם אכלם רק כדי לשבור רעבוננו בלבד או באשר אוהב אותם, מברך עליהם במ"מ וברכה אחת מעין שלוש, אבל אם החליט שזו סעודתו, יטול ידיו ויברך ויברך בסוף ברכה"מ (אפילו אכל רק מעט מהם). ועל אף שקרואסנים הם מתוקים, אם בשעת הדחק (שאין לו לחם אחר) או מפאת תאבון (הוא אוהב אותם) הוא משתמש בהם כלחם שלו, הוא נוטל ידיו ומברך המוציא.
2. אותו הדין לגבי פיצו"ת שונות. אם אכל מהם כדי לאכול דבר מה, יברך במ"מ וברכה מעין שלוש, ואם קבע סעודה עליהם, יטול ידיים ויברך ברכה"מ.
3. אכל עוגיות שונות שאינן עשויות מסתם פת (רכה או קשה) עם תוספות, כגון עוגיות קצפת, ריבה וכדו', אין קובעים עליהם סעודה. ולכן אף אם יאכל מהם כמות גדולה יברך רק במ"מ וברכה מעין שלוש.
4. והוא הדין לגבי בייגלים קטנים או בינוניים שאינם יכולים לשמש כפת לחם (לאפוקי בייגלים גדולים שיכולים בשעת הדחק לשמש לקביעות סעודה).
5. קרייקרים דינם פת הבאה בכיסנין, ולכן אם אכל מתוך תיאבון או טעימה אבל לא קבע סעודה עליהם, ברכתם במ"מ, ואם קבע עליהם חייב בנט"י וברכה"מ.
6. מצות לאחר הפסח אינן פת הבאה בכיסנין, ודינם לחם. לכן כל ירא שמיים לא יאכל אותם אלא בתוך סעודה או יקבע עליהם סעודה.
7. סופגניות של ימינו (כגון מה שאוכלים בחנוכה) ברכתם במ"מ אף אם אכל כמות גדולה, ולא שייך קביעות סעודה עליהם.